

مبانی برنامهٔ درسی زبان و ادبیات فارسی دورهٔ اول متوسطه

مقدمه

زبان و ادبیات فارسی، بازنمایانندهٔ اندیشه‌ها، باورها و شکوه فکر فرهیختهٔ فرهنگ ایران است و چونان میراث ارزشمند نسل‌ها و سده‌ها از گذشته به امروز، راه یافته است. برگ برگ فرهنگ و ادب فارسی را آثار منثور و منظومی تشکیل داده که بیانگر غنای اندیشه و پیش‌وری ایرانیان است. توجه به این موضوع حیاتی، وظیفهٔ حساس و خطیر برنامه‌ریزان درسی به ویژه در قلمرو تعلیم و تربیت به شمار می‌رود تا از طریق ایجاد فضاهای مناسب برای دانش‌آموزان، امکان آشنایی آنان با این ذخایر فرهنگی فراهم آید و تجارب شایسته برای رسیدن به مراتبی از حیات طیبه و نیکوتر زیستن کسب شود. بنابراین، با طراحی و تدوین برنامهٔ درسی مناسب، می‌توان دانش‌آموزان را با این حوزه، آشنا و آنان را نسبت به پاسداری از میراث فرهنگی ترغیب کرد و در به‌کارگیری آموخته‌ها در زندگی توانمند ساخت.

از نگاهی دیگر، زبان و ادب فارسی به دلیل رابطهٔ نزدیک و ناگسستنی با اندیشه و تفکر انسان، می‌تواند نقشی مهم در تقویت خلاقیت و کاربرد درست مهارت‌های زبانی و ادبی داشته باشد؛ بنابراین، با طراحی و تدوین برنامهٔ درسی مناسب، می‌توان دانش‌آموزان را با این حوزه آشنا و آنان را نسبت به پاسداری از این میراث فرهنگی ترغیب کرد و در به‌کارگیری آموخته‌ها در زندگی توانمند ساخت.

ضرورت برنامه‌ریزی و تألیف جدید در دورهٔ اول متوسطه

در بی تدوین و تصویب اسناد فرادستی همچون «سند تحول بنیادین» و «راهنمای برنامهٔ درسی ملی ج.ا.ا.»، زمینهٔ بازاندیشی، و بازنگری در برنامه‌ها و بازتألیف آنها فراهم گشت. به همین سبب، راهنمای برنامهٔ درسی زبان‌آموزی دورهٔ ابتدایی که تولید اولیهٔ آن مربوط به سال‌های ۱۳۷۴ تا ۱۳۷۸ بود و اصلاح نهایی آن تا سال ۱۳۸۵ به طول انجامید، دگر بار می‌بایست خود را با اسناد تحوّل‌ی جدید همسو می‌ساخت. از این رو، کارهمسو سازی این برنامه با برنامهٔ درسی ملی، تقریباً از سال ۱۳۸۸ آغاز گردید و در سال ۱۳۹۰ به فرجام رسید و پس از آن، تألیف کتاب‌های فارسی ابتدایی از سرگرفته شد. به دنبال تغییرات ایجاد شده در ساختار نظام آموزشی (تبدیل ۵-۳-۴ به ۶-۳-۳) که نتیجهٔ اجرایی شدن برنامهٔ درسی ملی بود، تغییر و تحوّل از برنامهٔ دورهٔ ابتدایی به برنامهٔ دورهٔ دوم آموزشی نیز راه یافت و عنوان دورهٔ تحصیلی از راهنمایی (پایه‌های اول، دوم و سوم) به دورهٔ اول متوسطه (پایه‌های هفتم، هشتم و نهم) تغییر نام داد و بدین‌سان فرایند تغییر و تحوّل از سال ۱۳۹۰ به دورهٔ اول متوسطه رسید. نخست راهنمای برنامهٔ درسی آموزش زبان و ادبیات فارسی این دوره بازنگری و اصلاح شد و در بی آن، بازتألیف کتاب‌های درسی فارسی ضروری و اجتناب‌ناپذیر گردید.

برنامهٔ درسی فارسی در دورهٔ اول متوسطه یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین برنامه‌های درسی است که از یک سو با دورهٔ ابتدایی و دیگر برنامه‌های درسی این دوره، ارتباط معناداری دارد؛ به گونه‌ای که ذهن و زبان دانش‌آموز را نسبت به دنیای یاددهی - یادگیری علوم بویاتر و گویاتر می‌کند.

دلایل تغییر برنامه

۱- تغییر رویکردهای آموزشی زبان فارسی در ابتدایی و لزوم تداوم آنها در متوسطه
در برنامه‌های جدید آموزش زبان فارسی، محتوای دروس، فعالیت‌ها و تمرین‌ها و حتی نحوهٔ مدیریت کلاس و درس مبتنی بر همیاری، مشارکت و فعال بودن دانش‌آموزان است. در تمرین‌هایی چون «به دوستانت بگو»، «با هم بخوانیم» و... کارهای گروهی در کلاس‌ها صورت می‌گیرد، انتظار می‌رود در امتداد و استمرار برنامهٔ آموزش زبان فارسی دورهٔ ابتدایی، این نگرش در دورهٔ متوسطه نیز در قالب گفت و گو و تحلیل متون تحقق یابد.

۲- تغییر در سیاست‌ها و نگرش‌های آموزشی و برنامه‌ریزی

نظام آموزشی باید دانش‌آموزان را به خودباوری و خودشکوفایی برساند. باید دانش‌آموزان توانمندی‌های خود را کشف و استخراج کنند تا در آینده در مقابل چالش‌های پیش‌رو بتوانند موفق شوند. از این گذشته، ظرفیت‌های علمی و توانایی‌های منطقه‌ای معمولاً در نظام آموزشی ما فرصت، جایگاه و امکان بروز نمی‌یابند. معرفی زبان و فرهنگ و ادبیات مناطق به طور دقیق و سنجیده، به دلیل ظرفیت اندک کتاب درسی تاکنون مجال طرح نیافته است. در کتاب‌های فارسی ابتدایی به این موضوع به خوبی توجه شده است و درس‌های آزاد، مجال و فرصتی فراهم آورده‌اند تا دانش‌آموزان بتوانند ناگفته‌های کتاب درسی را که دوست داشتند در کتاب درسی بیابند، خود تهیه و تولید کنند (با هدایت معلم).

این دیدگاه آموزشی باید در کتاب‌های فارسی متوسطه استمرار یابد و کتاب‌ها آینه‌ای باشند تا دانش‌آموزان خود را در آن بیابند. توجه بیشتر به مبانی دینی، هویت ملی، فرهنگ بومی و قومی ایران، و تأمل و درنگ دانش‌آموزان در زبان فارسی و ادبیات منطقه‌ای، خود از دستاوردهای این دیدگاه نوین خواهد بود.

۳- ترویج فرهنگ مطالعه، کتاب‌خوانی و پژوهش

در برنامه جدید زبان‌آموزی ابتدایی به کتاب‌خوانی توجه ویژه شده است و یک ساعت از برنامه هفتگی آموزش فارسی به کتاب‌خوانی اختصاص یافته است. در پایان هر کتاب، فهرست کتاب‌های مناسب با برنامه درسی فارسی ابتدایی معرفی شده است که معلم متناسب با هر درس، برخی از آنها را در کلاس می‌خواند و بقیه در فرصت‌های دیگر توسط دانش‌آموز خوانده می‌شوند. این نیاز باید در کتاب‌های فارسی دوره متوسطه نیز برآورده شود و فرهنگ مطالعه، کتاب‌خوانی و پژوهش در متن برنامه دیده شود.

۴- ادامه منطقی ساختار و محتوای کتاب‌های فارسی ابتدایی در دوره متوسطه

هر چند محتوا و ساختار کتاب‌های فارسی متوسطه متفاوت با دوره ابتدایی است، اما لازم است ادامه دوره ابتدایی باشد تا از این طریق، امکان تسلسل و جامعیت طرح مباحث و مفاهیم آموزش زبان و ادبیات فارسی برای برنامه‌ریزان درسی و معلمان فراهم شود و دانش‌آموزان بتوانند بدون سردرگمی و تکرار بیهوده به طور منطقی مطالب را دریافت کنند.

مجموعه این دلایل و تفاوت ساختار و محتوای کتاب‌های فارسی ابتدایی با کتاب‌های فارسی متوسطه و لزوم تداوم و استمرار برنامه آموزشی فارسی ابتدایی در دوره‌های متوسطه ایجاب می‌کند که برنامه جدید فارسی متوسطه طراحی و تدوین شود.

رویکرد حاکم بر برنامه درسی فارسی دوره اول متوسطه

رویکرد، جهت‌گیری اساسی نسبت به یاددهی و یادگیری و ابعاد گوناگون آن در حوزه برنامه‌ریزی درسی است. رویکرد عام این برنامه، بر بنیاد «برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران»، یعنی شکوفایی فطرت الهی، استوار است و تألیف و سازماندهی کتاب با توجه به عناصر پنجگانه (علم، تفکر، ایمان، اخلاق، عمل) و جلوه‌های آن در چهار پهنه (خود، خلق، خلقت و خالق) انجام گرفته است. در این برنامه درسی، برای آموزش مهارت‌های خوانداری یک رویکرد اصلی و چند رویکرد فرعی مورد توجه بوده است که عبارت‌اند از:

• رویکرد اصلی: رویکرد مهارتی

رویکرد اصلی برنامه در تألیف و سازماندهی محتوای آموزشی این دوره، «رویکرد مهارتی» است؛ یعنی توانایی‌های خوانداری زبان، مهارت‌هایی هستند که در بی‌آموزش، تمرین، تکرار، کار و گفتار کسب می‌شود. توانایی خواندن یک هنر زبانی نیست؛ بلکه مهارتی اکتسابی است. از این رو، این درس کاملاً ورزیدنی و عملی است. از کشاندن آموزش کتاب به سمت مباحث دانشی و حفظ کردنی پرهیز شود. دانش‌آموزان باید در کلاس، فرصت تمرین خوانش مناسب و بازخوانی و نقد گفته‌های همدیگر را تجربه کنند. مناسب‌ترین راه، همین است؛ یعنی کار عملی در کلاس. کمتر حرف بزنیم و بیشتر به دانش‌آموزان برای کار و گفت‌وگو فرصت بدهیم. با توجه به انتخاب این رویکرد که در حقیقت، جهت‌گیری کل برنامه را نشان می‌دهد، از نگرش حافظه بنیاد، آگاهانه پرهیز شده است.

رویکردهای فرعی در تدوین و سازماندهی محتوا:

رویکرد پیکره‌نگر (کلی): بر اساس این رویکرد (روانشناسی گشتالت)، انسان هنگام برخورد با امور و پدیده‌ها ابتدا به پیکره یا کل آنها توجه می‌کند و پس از آن، به اجزای سازنده کل می‌پردازد؛ به

همین جهت در برنامه‌های درسی و مراحل یاددهی - یادگیری نیز باید نخست اشکال و صورت‌های کل را به دانش‌آموزان یاد بدهیم، سپس با استفاده از شیوه تجزیه کل به عناصر سازنده، اجزای آن را معرفی کنیم؛ مثلاً به جای آنکه دانش‌آموز شعری را بیت بیت حفظ کند، باید کل شعر را چند بار بخواند و پس از دریافت مفهوم و پیام کلی آن، شعر را حفظ کند؛ سپس شعر را از منظرهای مختلف دستوری، ادبی، نگارشی، املائی و معنایی بررسی و تحلیل کند.

رویکرد فعالیت محوری: با توجه به اینکه بخش قابل توجهی از ماهیت زبان و ادبیات فارسی، مهارتی است و از طریق این مهارت‌ها به جنبه‌های درونی و برونی فرد پرداخته می‌شود، سعی شده است به طور متعادل در طراحی برنامه درسی فارسی متوسطه به جنبه‌های مختلف دانش‌آموز دوره متوسطه توجه کافی شود و متناسب با آن، عناصر محتوا و فعالیت‌های یادگیری سازماندهی شود.

رویکرد تلفیقی: از آنجا که درس زبان و ادبیات فارسی ماهیتاً تلفیقی و درهم تنیده است، کوشیده‌ایم برنامه درسی زبان و ادبیات فارسی به نحوی تلفیق و ارائه شود که در نهایت توانایی‌های ذهنی، درک و فهم، تجزیه و تحلیل، ترکیب و بازسازی، نقد و داوری، برقراری ارتباط با دیگران، ابراز وجود و بیان احساسات، افزایش قدرت خلاقیت و... تقویت شود. این رویکرد در حوزه‌های زیر انعکاس خواهد داشت:

۱- تلفیق مهارت‌های زبانی

۲- تلفیق مهارت‌های ادبیات فارسی

۳- تلفیق اطلاعات و دانش‌های زبانی و ادبی

۴- تلفیق مفاهیم فرهنگی، اجتماعی، دینی و ملی در محتوا

۵- تلفیق زبان و ادبیات فارسی با سایر دروس

رویکرد ساختاری: زبان و ادبیات، نظامی از عناصر و مؤلفه‌های مرتبط به هم است که برای رمزگردانی معانی به کار می‌رود. هدف از یاددهی و یادگیری، تسلط پیدا کردن بر عناصر این نظام است که معمولاً در حوزه‌های آواشناسی، واحدهای دستوری و واژگانی قرار می‌گیرد. بر اساس این رویکرد، برنامه زبان و ادبیات فارسی باید به گونه‌ای باشد که در نهایت، دانش‌آموز نسبت به ساختارهای تشکیل‌دهنده زبانی و ادبی آگاهی پیدا کند و از طریق مهارت در شناخت جنبه‌های توصیفی زبان، به معانی موجود در آن بی‌برد.

رویکرد نقش‌گرایی: در این رویکرد، زبان و ادبیات وسیله و ابزاری برای بیان معانی است. به جای توجه ویژه به عناصر زبانی، به بُعد کاربردی و تولیدی زبان و ادبیات تأکید می‌شود. از عناصر زبان و ادبیات فقط در حدی سود جسته می‌شود که معنا و کاربرد زبان تسهیل یابد و محتوای برنامه بر اساس معنا سازماندهی شود. بر اساس این رویکرد، صورت و ساخت ظاهری زبان اصل نیست؛ بلکه نقش و معنای زبان مهم است.

رویکرد ارتباطی: در این رویکرد، زبان و ادبیات وسیله‌ای برای فهم و روابط متقابل افراد و برقراری روابط اجتماعی بین افراد تلقی می‌شود. همچنین، به جای توانش زبانی و ادبی به توانش ارتباطی اهمیت داده می‌شود. به درک مطلب بیشتر از تولید زبان و ادبیات تأکید می‌شود و در نتیجه، امکان تماس دانش‌آموز با زبان و ادبیات واقعی بیشتر شده و امکان تعامل بین افراد و گروه‌ها افزایش می‌یابد. مهم‌ترین نکته در این رویکرد، این است که آموزه‌ها و رهیافت‌ها به گونه‌ای است که هم رویکرد ساختاری و هم رویکرد نقش‌گرایی را در بر می‌گیرد. شاید بتوان رویکرد ارتباطی را به‌عنوان یک رویکرد کاملاً تلفیقی در حوزه زبان و ادبیات تلقی کرد که در این صورت، از این طریق می‌توان به بسیاری از نیازهای موضوع درسی، دانش‌آموز و جامعه پاسخ داد.

اصول برنامه درسی زبان و ادبیات فارسی دوره اول متوسطه

اصل ۱

- در برنامه فارسی دوره اول متوسطه اصل بر جنبه‌های عملی زبانی و ادبی باشد.
- تدوین محتوا بر اساس روش فعالیت محوری
 - تقویت موازی مهارت‌های شفاهی و کتبی زبان و ادبیات فارسی
 - در نظر گرفتن تمرین‌ها و فعالیت‌های عملی و کاربردی
 - در نظر گرفتن فعالیت‌های اضافی در کتاب روش تدریس
 - آموزش مهارت‌های زبانی و مهارت‌های تفکر و نقد به صورت موازی و مساوی
 - ارزشیابی از پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان بر اساس چهار مهارت زبانی و دو مهارت تفکر و نقد

اصل ۲

- برنامه باید بتواند توانایی اندیشیدن در نوجوان را تقویت کند.
- پیش‌بینی و سازماندهی داستان‌های دارای پیام‌های غیرمستقیم
 - پیش‌بینی فعالیت‌ها و تمرین‌های آشناسازی دانش‌آموزان با مراحل منطقی تفکر از قبیل دسته‌بندی، مرتب کردن و ...
 - آموزش غیرمستقیم توانایی‌های ذهنی مثل مقایسه و تحلیل و ترکیب از طریق فعالیت‌ها
 - پیش‌بینی تمرین‌هایی به منظور توانایی اظهار نظر، پیشنهاد و ارائه راه‌حل به نوجوان
 - در نظر گرفتن فعالیت‌هایی برای تقویت درک سمعی و توانایی برداشت مناسب از مفاهیم
 - پیش‌بینی تمرین‌ها و آزمون‌های خلاق و فعال در ارزشیابی

اصل ۳

- از جدیدترین دستاوردها و پژوهش‌های حوزه زبان و ادبیات نوجوان در تدوین برنامه استفاده شود:
- بهره‌گیری از پژوهش‌های مؤسسات و نهادهای داخلی و خارجی در حوزه زبان و ادبیات

نوجوان

- کاربست یافته‌های پژوهشی در حوزه زبان و ادبیات نوجوان
- پیش‌بینی ساختار و محتوای برنامه بر اساس یافته‌های پژوهشی زبان و ادبیات نوجوان

اصل ۴

- سیر برنامه‌ریزی زبان و ادبیات فارسی از ساده به تکامل یافته باشد.
- تسلسل منطقی برنامه از زبان به ادبیات به تناسب پایه‌ها
 - حرکت از زبان امروزی و طبیعی به زبان تاریخی و کهن
 - ادامه منطقی مباحث زبانی، ادبی، نگارشی و املائی دوره ابتدایی
 - آموزش نکته‌های زبانی، دستوری، املائی، نگارشی و ادبی بر اساس بسامد، تکرار و ضرورت

اصل ۵

- سیر توجه برنامه از زبان طبیعی به زبان معیار باشد.
- ارائه تمرین‌ها و فعالیت‌های تبدیل زبان گفتار به زبان نوشتار
 - طراحى و تدوین تمرین‌ها و فعالیت‌های یادگیری از مهارت‌های شفاهی به مهارت‌های کتبی
 - بهره‌گیری از ویژگی‌های زبان و فرهنگ مردم برای ساده‌نویسی
 - انتخاب متون مناسب زبانی و ادبی

اصل ۶

- زبان انتخابی، ساده و صمیمی و متناسب با ذهن و زبان دانش‌آموزان باشد.
- بهره‌گیری از زبان مناسب نوجوان در نوشتن متن‌ها
 - استفاده از اصول و مبانی ساده‌نویسی در نوشتن متن‌ها
 - تهیه متن‌های ساده ادبی معاصر

اصل ۷

- به گسترش حوزه‌های زبان فارسی (آواشناسی، معناشناسی و دستور) توجه کافی شود.
- پیش‌بینی تمرین‌هایی در زمینه آواشناسی (آواشناسی مقدماتی) و پاره مهارت‌های آوایی
 - پیش‌بینی تمرین‌هایی در زمینه معناشناسی
 - پیش‌بینی تمرین‌هایی در زمینه دستور

اصل ۸

- برنامه بر اساس آخرین یافته‌ها و نظریه‌های حوزه زبان‌شناسی و ادبیات باشد.
- توجه به تمامی مهارت‌های زبانی

- رعایت رویکردهای نوین در تمامی مراحل برنامه‌ریزی
- بهره‌گیری از اصول یادگیری نظریه‌های شناختی و فراشناختی
- توجه به بُعد توصیفی و کاربردی دستور زبان

اصل ۹

به انواع خط‌های خوانداری و نوشتاری توجه کافی شود.

- استفاده مناسب از خط خواندن و نوشتن
- ادامه روند بهینه‌سازی و خوانانویسی دوره دبستان
- ایجاد زمینه‌های عملی و لازم برای زیباسازی خط

اصل ۱۰

رسم الخط بر اساس آخرین مصوبات شیوه‌نامه سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

باشد.

راهکارها:

- نظارت گروه ویرایش بر رسم الخط
- هماهنگ کردن رسم الخط کتاب‌های فارسی با شیوه‌نامه فرهنگستان زبان و ادب فارسی
- هماهنگ کردن رسم الخط در سایر کتاب‌های درسی، مجلات رشد و کتاب‌های کمک آموزشی

اصل ۱۱

برنامه باید زمینه‌ساز تقویت مهارت‌های زندگی در نوجوانان باشد.

- آشنا کردن دانش‌آموز با مسئولیت‌های فردی و اجتماعی در سطح ملی و جهانی
- گسترش و پراکندگی نمونه‌های اساسی مهارت‌های زندگی در سراسر کتاب
- بهره‌گیری از متون زبانی و ادبی در جهت پرورش و تقویت مهارت‌های زندگی

اصل ۱۲

برنامه باید زمینه‌ساز تقویت روحیه مطالعه و کتاب‌خوانی باشد.

- پیش‌بینی بخش کتاب‌خوانی
- طرح مباحث شیوه‌های مطالعه مطلوب
- پیش‌بینی ساعت مطالعه و کتاب‌خوانی
- تجهیز کتابخانه مدارس متناسب با اهداف برنامه
- جذب و جلب مشارکت نهادهای فرهنگی برای تحقق اهداف مطالعه و کتاب‌خوانی

اصل ۱۳

آموزش نکات زبانی، اخلاقی، ارزشی و شناختی به شکل غیرمستقیم باشد.

- آموزش مفاهیم و نکات از طریق روش‌های فعال
- انتخاب قالب قصه، افسانه، داستان و شعر برای آموزش
- بهره‌گیری از فیلم، نوار صوتی، لوح فشرده و سایر فناوری‌های آموزشی، رایانه، پوستر و

ماکت

- استفاده از مواد کمک آموزشی مثل مجله، روزنامه، کتاب کمک درسی و...

اصل ۱۴

برنامه باید زمینه‌ساز تقویت و پرورش خلاقیت و ذوق هنری و ادبی نوجوان باشد.

- پیش‌بینی محتوا بر اساس الگوهای خلاق و فعال
- پیش‌بینی تمرین‌هایی در کتاب به منظور تقویت قوه خلاقیت و ذوق هنری
- طراحی تمرین‌هایی جهت تقویت روح جست‌وجوگری و کشف و حل مسئله
- بهره‌گیری از گونه‌های متنوع هنری و ادبی با تأکید بر جنبه‌های زیباشناسی و حسی
- استفاده از شعرخوانی، قصه‌خوانی، قصه‌گویی، نقالی، قصه‌سازی و نمایش خلاق
- بهره‌گیری از شیوه‌های خلاق نوشتن و سرودن

اصل ۱۵

برنامه باید زمینه‌ساز رفتارهای اخلاقی، اجتماعی و تربیتی مناسب در نوجوانان باشد.

راهکارها:

- طرح الگوهای متعالی دینی، ملی و جهانی
- مقاوم‌سازی نوجوانان در برابر آسیب‌های اجتماعی از طریق پیش‌بینی متون و فعالیت‌های

مناسب

- توزیع مفاهیمی مثل مشارکت و همیاری، آینده‌نگری، خودشکوفایی، انتقادپذیری، دوست‌یابی، همدردی با دیگران، کمک به هم‌نوع، اعتماد به نفس، گذشت و فداکاری، خودباوری، مسئولیت‌پذیری و واقع‌بینی در محتوای برنامه

اصل ۱۶

به نقش سازنده زن و مرد به طور مناسب و متناسب در برنامه توجه شود.

- معرفی چهره‌های بزرگ زن و مرد در محتوای برنامه

- بهره‌گیری از آثار چهره‌های بزرگ زن و مرد
- بهره‌گیری از نویسندگان، شاعران و معلمان زن و مرد در تهیه برنامه

اصل ۱۷

موضوعات و مطالب به یک محدوده جغرافیایی محدود نشود.

- استفاده از زبان فارسی معیار
- ارائه تمرین‌هایی برای آشناسازی دانش‌آموزان با زبان و ادبیات و فرهنگ منطقه‌ای و محلی
- توجه به فرهنگ عمومی و ملی در کنار فرهنگ منطقه‌ای و بومی

اصل ۱۸

در برنامه به دانش‌های بشری در تعامل با زبان و ادبیات توجه کافی شود.

- در نظر گرفتن مباحثی پیرامون دانش‌های بشری و دانشمندان مرتبط با دانش ادبی
- ارائه تمرین‌ها و فعالیت‌هایی در این زمینه
- بهره‌گیری از فناوری آموزشی در جهت تقویت و تعمیق مفاهیم این اصل
- بهره‌گیری از نمونه‌های نشان‌دهنده تعامل دانش و ادبیات

اصل ۱۹

به تقویت و تعمیق حافظه دیداری و شنیداری توجه کافی شود.

- بهره‌گیری از تمرین‌های مناسب مانند مقایسه، خاطره‌گویی، شعرخوانی و حفظ شعر مورد

علاقه

- تولید مواد کمک آموزشی مناسب

اصل ۲۰

برنامه، زمینه‌ساز ابراز وجود، بیان احساس و اعتماد به نفس دانش‌آموزان باشد.

- پیش‌بینی درس‌هایی از زبان دانش‌آموز جهت طرح دیدگاه‌ها، عقاید و احساسات
- پیش‌بینی فعالیت‌هایی مانند بازی، نمایش، کار گروهی و روزنامه دیواری برای تحقق این اصل
- پیش‌بینی تمرین‌هایی برای نقد و اظهار نظر درباره فیلم و...

اصل ۲۱

مواد برنامه باید با علایق، سلیقه‌ها و نیازهای دانش‌آموز هم‌سویی داشته باشد.

- انتخاب متون و داستان‌های جذاب و پرکشش
- توجه کافی و لازم به دنیای نوجوان در کتاب درسی و مواد کمک آموزشی

- توجه به هماهنگی تصاویر با دنیای ذهنی نوجوان
- بهره‌گیری از الگوها، قهرمانان، اسطوره‌ها و شخصیت‌های محبوب نوجوان
- توجه به اصول روان‌شناسی نوجوان در طراحی و سازماندهی برنامه

اصل ۲۲

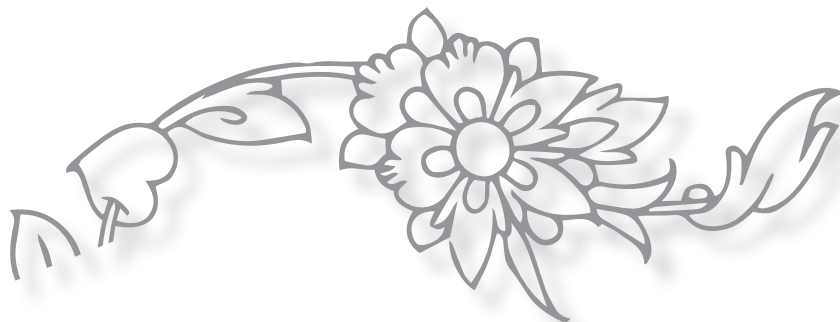
- عناصر و مؤلفه‌های برنامه در عین بنیادین بودن، انعطاف‌پذیر باشد.
- تدوین اهداف برنامه بر اساس ساختار رشته و نیازهای جامعه و دانش‌آموز
- انتخاب سرفصل‌ها و مفاهیم متناسب با اهداف برنامه
- فصل‌بندی محتوا برای تنوع بخشی به برنامه و گنجاندن بخش‌های کوتاه و متنوع در دروس
- بهره‌گیری از تمرین‌های متنوع زبانی، نگارشی، املائی و ...
- پیشنهاد روش‌های تدریس مناسب با برنامه
- استفاده از تمامی امکانات فنی و هنری، فناوری آموزشی و کمک آموزشی
- ارائه فعالیت‌های گوناگون و آزاد برای استفاده در کلاس، کتاب راهنمای معلم و روش تدریس

...

- ارزشیابی بر اساس مصوبات و یافته‌های حوزه سنجش و اندازه‌گیری

اصل ۲۳

- از ادبیات دیگر ملل در کنار ادبیات فارسی استفاده شود.
- بهره‌گیری از نمونه‌های برجسته ادبیات جهان
- بهره‌گیری از ترجمه‌های موفّق و مترجمان معتبر
- بهره‌گیری متعادل از ادبیات کشورهای گوناگون (آسیا، آفریقا، آمریکای لاتین و ...)

اهداف برنامه درسی آموزش زبان و ادبیات فارسی متوسطه اول پایه هشتم

نهم	هشتم	هفتم	پایه ها
			اهداف
»	»	»	تفکر و تعقل :
			استدلال منطقی در مهارت‌های خواننداری
»	»	»	استدلال منطقی در مهارت‌های نوشتاری
»	»	-	توانایی درک معنای متون زبانی و ادبی
»	»	»	شناخت تضادها، شباهت‌ها، تفاوت
»	»	»	مقایسه نوشته‌ها، استخراج پیام‌ها و نکات کلیدی
»	»	-	تفکر در مورد شنیده‌ها، خوانده‌ها و نوشته‌ها
»	-	-	نقد و تحلیل مطالب و مسائل
»	-	-	آفرینش تصاویر ذهنی و خیالی درباره امور و پدیده‌های زبانی و ادبی
»	»	-	توانایی تعمیم یافته‌های علمی و ادبی زبان فارسی
»	»	»	ایمان، باور و علایق
			باور و ایمان به مفاهیم دینی، تربیتی، اخلاقی و فرهنگی
»	»	»	نگرش مثبت به ارزش‌های اسلامی و انقلاب اسلامی
»	»	-	علاقه به تحقیق، پژوهش و مطالعه در آثار نظم و نثر ایران و جهان
»	»	»	توجه به جنبه‌های زیبایی شناختی آثار نظم و نثر فارسی
»	»	»	علاقه به زبان فارسی به عنوان یکی از ارکان هویت ملی
»	»	»	تقویت روحیه زیبا شناختی و تلطیف احساسات
»	»	»	علم
			آشنایی با مفاهیم و موضوعات دینی، ارزشی، انقلابی و اخلاقی
»	»	»	آشنایی با نمونه‌هایی از نظم و نثر جهان و چهره‌های بزرگ ادبی و فرهنگی معاصر ایران و جهان

»	»	»	آشنایی با نمونه‌هایی از نظم و تثر چهره‌های ادبی بومی و محلی
»	»	»	آشنایی با واژگان متون زبانی و ادبی دوره معاصر
»	»	»	آشنایی با ساختارهای نحوی زبان فارسی معیار
»	»	»	آشنایی با شیوه‌ها و ابزارهای آفرینش زیبایی سخن
»	»	»	آشنایی با قالب‌های مختلف نوشتاری
»	»	»	آشنایی با کارکردهای مختلف زبان (دستور زبان، ارتباط و...)
»	»	»	آشنایی با تحقیق مطالعه و پژوهش
			عمل
»	»	»	تشخیص نمادهای خطی و دیداری زبان فارسی
»	»	»	تمرکز در خوب نگاه کردن به امور و پدیده‌ها
»	»	»	تمرکز دیداری بر متون زبان و درک معانی
»	—	—	نگاه انتقادی به دیده‌ها و نوشته‌ها
			مهارت گوش دادن
»	»	»	توجه به پاره مهارت‌های آوایی زبان فارسی
»	»	»	دقت و تمرکز در سخن گوینده و تشخیص آهنگ کلام
»	»	»	عادت به درست گوش دادن و دریافت پیام
»	»	—	درک شنیداری انسجام متن
»	»	»	توانایی درک پیام دیگران
»	—	—	توانایی در بررسی شنیده‌ها
»	»	—	تشخیص انواع ساخت واژه در زبان فارسی
»	—	—	توانایی نقد و تحلیل گفته‌ها و شنیده‌ها
			مهارت سخن گفتن
سوم	دوم	اول	
»	—	—	توانایی سخن گفتن مؤثر، مناسب و روان در برابر جمع با تأکید بر فن بیان
»	»	»	توانایی غلبه بر کم رویی و پیدا کردن اعتماد به نفس
»	»	»	توانایی در به کار بردن زبان فارسی معیار در گفتار

»	»	—	توانایی در طرح افکار و اندیشه‌های خود در قالب گفتار
»	»	»	رعایت پاره مهارت‌های آوایی زبان فارسی معیار
			مهارت‌های خواندن
»	»	»	توانایی خواندن متون نظم و نثر همراه با درک معنا
»	»	»	روان‌خوانی گونه‌های مختلف متون زبانی و ادبی
»	»	»	به‌کارگیری رفتارهای مطلوب در خواندن
»	»	»	رعایت سرعت و لحن مناسب در خواندن متون
»	»	»	مشارکت فعال و گفت و گو با دیگران دربارهٔ پاره مهارت‌های خوانداری
»	»	»	توانایی به‌کارگیری کارافزارهای خواندن
			مهارت‌های نوشتن
»	»	»	توانایی تبدیل نمادهای صوتی به نوشتاری (املا)
»	»	»	توانایی تبدیل دیده‌ها، شنیده‌ها و خوانده‌ها به نوشته (نگارش)
»	»	»	توانایی درست، خوانا و زیبانی‌نویسی
»	»	»	رعایت نشانه‌گذاری‌ها در متن
»	»	»	توانایی نوشتن خلاق و بدیع (انشا)
»	»	»	رعایت رفتارهای مناسب به هنگام نوشتن
»	»	»	توانایی نوشتن متن‌های ساده
»	—	—	استفاده از آرایه‌های ادبی در نوشتن
			اخلاق
»	»	»	توجه به ارزش‌های اخلاقی، دینی و انقلابی در مهارت‌های زبانی
»	»	»	به‌کارگیری الگوهای اخلاقی بزرگان دینی و ملی
»	»	»	توجه به ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی
»	»	»	رعایت آداب اخلاقی در زندگی فردی و اجتماعی
»	»	»	رعایت اخلاق علمی و پژوهشی در حوزهٔ زندگی فردی و اجتماعی

ساختار کلی کتاب فارسی هشتم

در دوره متوسطه کتاب فارسی با توجه به ساختار رشته و ماده درسی و بر اساس ادامه منطقی برنامه درسی دوره ابتدایی در دو بخش خواندن و نوشتن سازماندهی و تدوین شده است.

ساختار کتاب فارسی	}	- ساختار فصول		
		* ستایش	}	- متن درس
		فصل اول: زیبایی آفرینش	}	- خودارزیابی
				- دانش ادبی، زبانی
		فصل دوم: شکفتن	}	- گفت و گو
		فصل سوم: سبک زندگی		- فعالیت نوشتاری
		فصل چهارم: نام‌ها و یادها		
		فصل پنجم: اسلام و انقلاب اسلامی		
		فصل ششم: ادبیات بومی		
فصل هفتم: ادبیات جهان				
نیایش				

این کتاب علاوه بر مهارت خواندن، مهارت‌های شنیدن، سخن گفتن، نقد و تحلیل را زیر

پوشش دارد.

توجه:

الف) کتاب با ستایش، آغاز و به نیایش، ختم می‌شود.

ب) در هر فصل، دو یا سه درس آورده شده است.

پ) کتاب شامل هفده درس است.

ت) متون نظم و نثر، به طور متعادل و مناسب توزیع شده است.

ث) در پیشانی هر فصل، جمله یا بیتی زیبا که بیانگر محتوا باشد، آمده است.

ج) به منظور کاهش حجم، روان‌خوانی‌ها یک فصل در میان آمده است.

چ) در این کتاب، دو درس آزاد و تعدادی تمرین تکمیل کردنی پیش‌بینی شده است.

توضیح

- هر درس شامل موارد زیر است:

■ متن درس

■ تصاویر

■ فعالیت‌ها: خودارزیابی، دانش‌های زبانی یا ادبی، گفت‌وگو، فعالیت نوشتاری

۱- متن درس

● درس‌ها به دو روش مستقیم و غیرمستقیم ارائه شده است.

الف) مستقیم: ارائه اطلاعات از سوی دانای کل

ب) غیرمستقیم به کمک قالب‌هایی چون: داستان، خاطره، حسب حال و...

۲- تصاویر

از تصاویر زیبا، جذاب، پرکشش با رنگ‌آمیزی زنده - همخوان با درون‌مایه درس - در جهت تقویت فهم و درک محتوا استفاده شده است.

۳- فعالیت ۱ (خودارزیابی)

پرسش‌هایی از متن درس در سه سطح «همگرا، واگرا و بینابین» طرح خواهد شد.

۴- فعالیت ۲ (دانش‌زبانی و ادبی)

در دانش‌های زبانی و ادبی نکته‌های متن محور بیان می‌شوند. آموزش این نکته‌ها برای درک صحیح و مناسب‌تر متن درس است. دانش‌آموزان در پایه هفتم «فعل» را به عنوان مهم‌ترین بخش جمله شناختند و با برخی از ویژگی‌های آن آشنا شدند. در فارسی پایه هشتم با «گروه اسمی» آشنا می‌شوند که در جایگاه سایر اجزای جمله قرار می‌گیرد.

۵- فعالیت ۳ (گفت‌وگو)

الف) مهارت شفاهی: مهارت‌های زبانی مبتنی بر دانش‌های زبانی و ادبی فعالیت ۲

ب) نقد: توانایی اظهارنظر درباره شخصیت‌های یک داستان، کاربرد واژگان یک نوشته،

زیبایی‌های یک سخن و پیام‌های یک متن

ب) فعالیت ویژه: قصه‌گویی، کتاب‌خوانی، شعرخوانی، نمایش، نقالی و قصه‌سازی

۶- فعالیت نوشتاری

ساختار فعالیت‌های نوشتاری کتاب فارسی هشتم

در پایان هر درس، برای ارزشیابی از آموزه‌های محتوایی متن و دانش‌های زبانی و ادبی معمولاً چهار پرسش مطرح می‌شود که این پرسش‌ها شامل فعالیت‌های املایی، فعالیت‌هایی با محوریت نکته‌های زبانی و ادبی و درک و دریافت از متن درس است.

فعالیت‌های مربوط به نگارش و انشا و اهداف آن در کتاب «آموزش مهارت‌های نوشتاری»

بی‌گرفته می‌شود.

ساختار و محتوا

بررسی ساختار کلی کتاب فارسی هشتم

بر اساس برنامه مدّون، دو بخش برای آموزش فارسی در دورهٔ اوّل متوسطه در نظر گرفته شده است :

الف) بخش «مهارت‌های خوانداری» شامل مهارت‌های شفاهی زبان
ب) بخش «مهارت‌های نوشتاری» شامل مهارت‌های کتبی زبان
هر دو بخش ارزش آموزشی یکسان دارد. مهارت‌های زبانی و ادبی را به طور موازی و مساوی و با آهنگی مناسب و متناسب پیش می‌برند.

این دو بخش در امتداد و استمرار کتاب‌های فارسی بخوانیم و بنویسیم ابتدایی مهارت‌های شفاهی زبان (گوش دادن، سخن گفتن، خواندن) و مهارت‌های کتبی زبان (املا، انشا و نگارش) و مهارت‌های فرازبانی (تفکر و نقد) را پرورش می‌دهند.

در آموزش، خواندن بر نوشتن، مقدّم است؛ بدین معنا که دیران گرامی از بخش خواندن آغاز می‌کنند و پایه‌های آن به بخش نوشتن می‌پردازند. اکنون به تبیین جداگانهٔ هر بخش می‌پردازیم :

الف) خواندن

اهداف اساسی :

- ۱- درک متن‌ها و دریافت پیام اصلی آنها
- ۲- توانایی بلندخوانی، صامت‌خوانی و خواندن با لحن و آهنگ مناسب
- ۳- گسترش دایرهٔ دید در خواندن
- ۴- توانایی بحث و بررسی و نقد موضوعات مطرح شده در متن دروس
- ۵- توانایی شناخت و به کارگیری مهارت‌های زبانی
- ۶- به کارگیری کارافزارهای مناسب خواندن (ابزارهای کلامی که به هنگام خواندن به کار می‌آید، کتاب‌گویا و ابزارهای غیرکلامی نظیر حالت چهره و بدن در موقع خوانش متن)
- ۷- تقویت و تلطیف ذوق ادبی

هر فصل دو یا سه درس دارد که تعداد درس‌ها به اهمیت فصل و نیازهای دانش‌آموز بستگی دارد. کتاب، هفده درس دارد.

درس‌های چهاردهم و پانزدهم، درس آزاد (ننوشته) است که دانش‌آموزان با مشارکت و همیاری تهیه خواهند کرد.

در پایان هر فصل، شعرخوانی یا روان‌خوانی آمده است که این شعرها و روان‌خوانی‌ها (روان‌خوانی‌ها داستان‌اند) برای تقویت مهارت خواندن و به عنوان مکمل محتوا و مفاهیم فصل آمده‌اند. شعر و نثر (روان‌خوانی) یک در میان در پایان فصول قرار گرفته‌اند.

حکایت‌ها در بین درس‌ها آمده‌اند. این حکایات از متون کهن برگزیده شده‌اند تا به تعادل و توازن کتاب کمک کنند. شعر خوانی‌ها در پایان فصل دوم، چهارم و ششم آمده‌اند. در فصل ششم (فصل ادبیات بومی) معلم می‌تواند شعر خوانی، روان‌خوانی و یا هر دو را با کمک دانش‌آموزان تولید کند و در این فصل آموزش دهد.

در مجموع به جز فصل ششم، دو شعر خوانی، چهار روان‌خوانی و پنج حکایت در کتاب هشتم آمده است.

کتاب با ستایش، آغاز و با نیایش پایان می‌یابد که ستایش و نیایش جزء درس و فصل‌ها قرار نگرفته‌اند. این شیوه از سنت‌های ادبی ماست و در کتب گذشته نیز شروع با تحمیدیه (ستایش) و پایان با مناجات (نیایش) مرسوم بوده است. کتاب با واژه نامه، اعلام (اشخاص، آثار و مکان‌ها) و فهرست منابع و مآخذ پایان می‌یابد.

واژه‌نامه بر اساس نظام الفبایی فارسی، واژه‌های دشوار دروس را معنا کرده است. دانش‌آموزان در صورت برخورد با واژه‌ای که معنای آن روشن نیست به این بخش مراجعه خواهند کرد. اعلام (نام‌های خاص و برجسته)، بخش دیگری از کتاب است که به تفکیک نام‌های اشخاص، آثار (کتب معتبر مطرح شده در متن کتاب) و مکان‌ها (نام‌های جغرافیایی در متن کتاب) را توضیح داده است. تفکیک این بخش‌ها برای سهولت مراجعه و دستیابی دانش‌آموز به آنهاست. اعلام نیز مبتنی بر نظام الفبایی فارسی سامان یافته‌اند. فهرست منابع و مآخذ، بخشی از منابعی‌اند که در تألیف به‌طور مستقیم مورد استفاده قرار گرفته‌اند. این فهرست نیز به شیوه متداول ذکر منابع و مآخذ بر اساس نظام الفبایی تدوین و تنظیم شده است.

فَعَالِیْت‌های هر درس

در پایان هر درس، چهار دسته فَعَالِیْت با عنوان‌های خودارزیابی، دانش‌های زبانی، ادبی و گفت‌وگو و فَعَالِیْت‌های نوشتاری دیده می‌شود.

۱- خودارزیابی: این فَعَالِیْت، کلاس را با تعامل میان معلّم و دانش‌آموز، و دانش‌آموز با دانش‌آموز مواجه می‌سازد. اهداف این فَعَالِیْت عبارت‌اند از:

- ارزشیابی میزان درک دانش‌آموز از مطالب و متن درس
- خودارزشیابی دانش‌آموزان، دانش‌آموز در می‌یابد چه مفاهیمی را دریافت نکرده است و خلأ اطلاعاتی خود را با هم‌کلاسی‌هایش جبران می‌کند.
- تقویت توجه، دقّت و تمرکز حواس
- ارتقای درک شنوایی و مهارت در گفت‌وگو
- گسترش حوزه اطلاعات متن به اطلاعات دانش‌آموزان
- ایجاد فضای تعامل، نقد، همفکری و همیاری علمی

در بخش خودارزیابی معمولاً سه تا چهار پرسش مطرح می‌شود که نخستین پرسش، همگراست (پاسخ‌ها تقریباً یکسان و مربوط به متن درس است و دانش‌آموزان با مراجعه به متن، پاسخ آن را خواهند داد). این پرسش میزان توجه و دریافت دانش‌آموزان را نسبت به متن درس ارزشیابی خواهد کرد. معمولاً پرسش دوم تلفیقی است از همگرا و واگرا (به زبان دیگر هم بخشی از پاسخ را در متن درس می‌توان یافت و هم پاسخ مستلزم اطلاعات بیرونی و گسترده‌تر از متن است). پاسخ به این سؤال صبر، حوصله و زمان بیشتری می‌طلبد. سؤال سوم عمدتاً واگراست (فراتر از متن و برای گسترش و ژرفا بخشیدن به درس است). بدیهی است نباید انتظار پاسخ‌های یکسان داشته باشیم.

در خودارزیابی همیشه یک سؤال مطرح شده، به صورت نقطه‌چین دیده می‌شود. فرصتی است تا دانش‌آموزان و معلّم به طرح سؤال احتمالی دیگر بپردازند. وجود این سؤال به این معناست که می‌توان چند سؤال دیگر مطرح کرد و در صورت عدم ضرورت، حتی از طرح این سؤال پرهیز کرد. نکته بسیار مهم: این سؤال گفتنی و شفاهی است نه نوشتنی؛ بنابراین، به نوشتن در کتاب نیاز ندارد.

نکته مهم دیگر آنکه بخش خودارزیابی کاملاً شفاهی است و نیازی نیست دانش‌آموزان جواب‌ها را در کتاب بنویسند. فَعَالِیْت‌های نوشتاری مناسب در بخش «نوشتن» به اندازه کافی در نظر گرفته شده است.

توصیه‌های لازم

- ۱- هنگام طرح پرسش، فرصت اندیشیدن، مشورت کردن و گفت‌وگوی دانش‌آموزان فراهم شود.
 - ۲- دانش‌آموزان را تشویق کنید، پاسخ‌های خود را شرح دهند. از پاسخ‌های کوتاه و گفتن «بله» و «خیر» پرهیز کنند.
 - ۳- دانش‌آموزان را آموزش دهید تا پاسخ خود را زمانی بدهند که پرسش به‌طور کامل خوانده شده باشد.
 - ۴- دانش‌آموزان را آموزش دهید، پیش از پاسخ دادن، خوب فکر کنند تا پاسخ دقیق و منسجم بدهند.
 - ۵- از دانش‌آموزان بخواهید علاوه بر پاسخ، نظر خود را درباره سؤال مطرح کنند.
 - ۶- به دانش‌آموزان فرصت دهید تا پاسخ خود را در مراجعه به متن بیابند. این کار باعث مرور متن می‌شود و جز درک معنا، در املا و یافتن شکل درست واژگان مؤثر است.
 - ۷- به دانش‌آموزان آموزش دهید تا در وقت پاسخ‌گویی دیگران سکوت کنند و گوش دهند و احترام پاسخ و پاسخ‌گوینده را حفظ کنند.
 - ۸- تشویق پس از دریافت پاسخ و ایجاد انگیزه برای مشارکت در پاسخ‌گویی بسیار مهم است.
- ۲- *دانش‌های زبانی و ادبی*: دانش‌های زبانی و ادبی، مجال و فرصتی برای طرح مباحث دستوری، نگارشی، ادبی و زبانی و گسترش و ژرفابخشی به دانشی‌اند که دانش‌آموزان در کتاب‌های «بخوانیم» و «بنویسیم» ابتدایی کسب کرده‌اند.
- در طرح این نکته‌ها، تلاش بر آن است تا دانش‌آموز علاوه بر تلاش برای رشد و تقویت مهارت‌های زبانی، نقش فرا زبانی زبان را دریابد، واژه‌ها را درست تعبیر و تفسیر کند، به تشریح و تبیین عناصر زبانی بپردازد، سازمان درونی کلمه‌ها و جمله‌ها را بشناسد و بتواند جمله‌های صحیح دستوری را در گفته‌ها و نوشته‌های خود به کارگیرد.
- شناخت ساختمان نحوی زبان فارسی، روابط هم‌نشینی زبان در زبان فارسی معیار، از دیگر اهداف دانش‌های زبانی است.
- در بخش دانش‌های ادبی، آشنایی با مسائل شعر و نثر، قالب‌های شعری، زیبایی‌های ادبی و آموزه‌های نگارشی برای نوشتن خلاق و آمادگی برای نویسندگی و مهارت‌های آفرینش متن زیبا صورت می‌گیرد.

یکی از نکات بدیع و تازه‌ای که در این کتاب مطرح شده و در آینده استمرار می‌یابد، طرح مباحث مربوط به درک خوانداری و مطالعه است که در بخش‌های روان‌خوانی و پرسش‌های وابسته به آن سازماندهی شده است. در این بخش، دانش‌آموزان باید با مطالعه، درک و تحلیل محتوا و حرکت از مطالعه به سمت پژوهش و تحقیق آشنا شوند.

توصیه‌های مهم

۱- این بخش‌ها باید با درنگ، دقت، طرح مثال‌های بیشتر و با بهره‌گیری از همیاری و مشارکت دانش‌آموزان تدریس شود.

۲- دبیران گرامی باید با پیش‌زمینه‌ها و پیش‌خواننده‌های دانش‌آموزان در سال‌های گذشته آشنا باشند.

۳- تدریس باید زنده، شاداب، لذت‌بخش و به اندازه باشد. منظور از به اندازه، پرهیز از دادن اطلاعات اضافی و انباشتن ذهن و خسته کردن دانش‌آموز است.

۴- تدریس این بخش باید با بخش فعالیت‌های نوشتاری هماهنگ و همراه باشد. آنچه دانش‌آموز در این بخش به صورت شفاهی می‌آموزد، در بخش «فعالیت‌های نوشتاری»، به صورت کتبی و نوشتاری تمرین خواهد کرد.

۳- **گفت‌وگو**: دانش‌آموزان از هم می‌آموزند، به هم می‌آموزانند و به دلیل داشتن زبان مشترک و احساسات نزدیک به هم، بهتر می‌توانند مفاهیم را به هم تفهیم و منتقل سازند.

فعالیت گفت‌وگو، امتداد و استمرار «فعالیت‌های ویژه» در سال‌های دوره ابتدایی است. در این فعالیت، دانش‌آموزان در گروه‌های خود به پاسخ مشترک و مناسب می‌رسند و آن را در کلاس مطرح می‌کنند.

با اندکی دقت در این فعالیت، در می‌یابیم که هدف، تقویت، تعمیق، گسترش و گاه تجسم بخشیدن به آموزه‌های درس است. برای اجرای بهتر این بخش پیشنهاد می‌شود:

۱- دانش‌آموزان در گروه به بحث درباره پرسش بپردازند. درباره دیدگاه‌های هم گفت‌وگو کنند و پس از اتمام بحث - در صورت داشتن فرصت - با گروه مجاور گفت‌وگو کنند.

۲- مجالی برای نمایش‌های کارگروهی فراهم شود. نمایش در ایجاد نشاط، شادابی و انتقال بهتر و پایاتر مفاهیم، مؤثر است. دقت شود از همه دانش‌آموزان بهره گرفته شود و نمایش طولانی نشود.

نمایش، فرصت ابراز وجود و توانایی‌ها و خلاقیت‌هاست. هدایت، سعه صدر و تمرین، لازمه موفقیت در این قسمت است.

شعر خوانی : در فارسی اول تا ششم ابتدایی شعرها به عنوان متن درس به کار گرفته شده بودند. شعرها با عنوان با هم بخوانیم، مکمل مفاهیم درس یا گسترش دهنده مفاهیم فصل محسوب می شدند. عنوان شعر خوانی، جایگزین عنوان با هم بخوانیم، در دوره ابتدایی است. این سروده‌ها گذشته از ایجاد نشاط و شکفتگی روح، زمینه‌ای مناسب برای زبان‌آموزی، شناخت واژگان، آشنایی با ادبیات و فرهنگ، تقویت ذوق و تکیه‌گاه انتقال و طرح مفاهیم، ارزش‌ها و بایسته‌های اجتماعی، اخلاقی، دینی و فرهنگی است.

اشعار همگی امروزی و از شاعران معاصر کشورند. ویژگی‌های دیگر این سروده‌ها عبارت‌اند از:

- ۱- سروده‌ها با موضوع فصل پیوند دارند.

- ۲- از نظرگاه موسیقی شعری و درون مایه همخوان با متن و ذوق مخاطب‌اند.

- ۳- نمونه‌های کوتاه استفاده شده است تا اجرای آنها در کلاس امکان‌پذیر باشد. بنابراین، گاه ابیاتی از اصل شعر حذف شده است.

- ۴- کوشش بر آن بوده است که سروده‌ها تنوع وزن و مضمون داشته باشند.

- ۵- به تنوع شاعر نیز توجه شده است. معیار انتخاب روایی، زیبایی‌گرایی و همخوانی شعر با موضوع و مخاطب بوده است.

توصیه‌ها و پیشنهادها

- ۱- سروده‌ها را می‌توان در کلاس به صورت گروهی اجرا کرد. هر شعر را می‌توان به یک گروه اختصاص داد تا هم آن را حفظ کنند و هم در کلاس اجرا کنند (حفظ همه شعر الزامی نیست).

- ۲- اجرای گروهی شعر، خود نوعی آموزش همیاری و همکاری و انجام کار به صورت جمعی است.

- ۳- می‌توان از نوار موسیقی مناسب، یا وسایل مناسب موسیقی استفاده کرد تا شعر تأثیرگذارتر شود.

- ۴- از توضیح بیت به بیت شعر پرهیز شود. بهتر است مفهوم و مضمون محوری شعر با گفت‌وگوی دانش‌آموزان روشن شود.

- ۵- بحث در باب نوع شعر و قالب و... لازم نیست.

- ۶- برای درست خوانی شعر می‌توان از نوار یا خوانش دقیق معلم بهره گرفت، تا دانش‌آموزان آهنگ، درنگ، تکیه و تلفظ درست واژه‌ها را دریابند.

- ۷- از سروده‌ها در مناسبت‌ها می‌توان استفاده کرد (با هماهنگی مدیر و مربی مدرسه).

ب) بخش فعالیت‌های نوشتاری

فعالیت‌های نوشتاری برای تقویت مهارت‌های املائی، دستوری و بلاغی و درک و دریافت آموزه‌های متن درس است. این بخش، جزء جدایی‌ناپذیر کتاب خواندن است و باید پایه‌ای آن پیش برود؛ بنابراین، تفکیک تدریس آن یا در نظر گرفتن دبیر جداگانه برای آن هرگز پذیرفته نیست. در این کتاب برای هر درس، حدود چهار یا پنج تمرین در نظر گرفته شده است. تمرین‌ها در مسیری منطقی و منطبق بر آموزش‌های فارسی «خواندن» تدوین و تنظیم شده‌اند. حدود ۶۰ تمرین در این کتاب وجود دارد که برای تحقق مهارت‌های زیر (گاه نیز چند مهارت تلفیقی) در نظر گرفته شده‌اند:

۱- مهارت‌های متنوع املائی

۲- مهارت زبانی و دستوری

۳- مهارت‌های ادبی

۴- مهارت درک مطالب محتوای متن درس

معمولاً نخستین تمرین، ارزش املائی دارد و دانش‌آموزان با مراجعه به متن درس به آن پاسخ می‌دهند.

تمرین‌های دوم و سوم برای تقویت مهارت‌هایی‌اند که در دانش‌های زبانی و ادبی مطرح شده‌اند و تمرین چهارم درک و دریافت دانش‌آموز را از محتوای متن درسی می‌سنجد. در فعالیت‌های «نوشتن» از ظرفیت‌ها و امکانات گوناگون مانند جدول و تصویر بهره گرفته شده است. باید مجالی ایجاد کرد تا دانش‌آموزان آزادانه و با اندیشیدن و مشورت کردن در فضایی پر از نشاط و آرامش به نوشتن بپردازند.

توصیه‌ها و پیشنهادها

۱- به دلیل پیوستگی و ارتباط تنگاتنگ مطالب، همزمانی انجام فعالیت‌ها توصیه می‌شود. اما نکته مهم آن است که تمرین‌های مربوط به دانش‌های زبانی و ادبی، باید پس از تدریس این نکات در کلاس انجام شود.

۲- در نوشتن جدول‌هایی که مربوط به مباحث دستوری است، نظارت و هدایت دبیر لازم است.

۳- ارزشیابی در پایان هر درس، موقعیتی را برای ارزشیابی مستمر فراهم می‌سازد.

کلیاتی مربوط به روان‌خوانی

روان‌خوانی‌ها ساختاری داستانی دارند و برای رشد، گسترش و تقویت مهارت‌های خواندن در پایان فصل‌ها قرار گرفته‌اند. در مجموع چهار (یا پنج با احتساب فصل ادبیات بومی) روان‌خوانی در کتاب فارسی سال هشتم آمده است.

اهداف:

- ۱- رشد و گسترش توانایی خواندن نمادهای نوشتاری و تصویری زبان فارسی
- ۲- توانایی دریافت ارتباط معنایی بخش‌های مختلف یک متن
- ۳- توانایی درک پیام متن
- ۴- توانایی صامت‌خوانی، بلندخوانی و تندخوانی
- ۵- توانایی بررسی محتوای یک متن
- ۶- توانایی به کارگیری شیوه‌ها و لحن‌های مناسب خواندن
- ۷- توسعه و تقویت آداب و عادات پسندیده در خواندن
- ۸- گسترش وسعت دید در خواندن
- ۹- آشنایی با نمونه‌های خوب نثر و نویسندگان ادبیات داستانی
- ۱۰- تعمیق بخشیدن محتوای محوری فصل به کمک قصه و داستان در ذهن فراگیرندگان. زبان و نیز ادبیات، گونه‌ای پیوند دو سویه است. یک سوی آن گوینده (شاعر یا نویسنده) است و سوی دیگر آن، شنونده یا خواننده که گیرنده پیام است. در قلمرو ادبیات، این پیوند از شاعر یا نویسنده آغاز می‌شود و برای تکمیل آن به خواننده‌ای معناآفرین و تصویرساز نیاز است تا با نیروی درک و تخیل و آفرینش ذهن خود، خلق هنری را به پایان برساند؛ از این رو، ارج و شأن «خواندن» در خلق آفرینش ادبی، آن‌چنان برجسته است که فرایند خواندن را یکی از کارکردهای مهم و اثرگذار کنش‌های زبانی در فربه‌سازی اندیشه و رشد و پرورش شخصیت فکری به شمار می‌آورند؛ زیرا «خواندن» یک اثر مکتوب، متن نوشتار را به گفتاری پویا و زنده تبدیل می‌کند که در جریان شکل‌گیری آن، عوامل دیگری نظیر فضای فکری و جهان‌نگری خواننده، زمینه، موقعیت، لحن کلام و... سبب می‌شوند تا معانی و برداشت‌های تازه‌ای از اثر پدیدار شود.

بنابراین، خواندن یک اثر، پیوندی است میان متن و خواننده، به بیان دیگر، خواندن یک عمل تعاملی است که بین عناصر متن و خلاقیت‌های ذهنی خواننده ایجاد می‌شود.

به همین سبب، برخی به دو گونه «خواندن» اشاره می‌کنند :

الف) خواندن پذیرا،

ب) خواندن سازنده.

در جریان خواندنِ پذیرا، خواننده خود را تنها به درک و دریافت جمله به جمله متن، محدود و مقید می‌کند. در این شیوه چون خواننده بیکره کلی متن را نمی‌بیند و به اجزا و پاره‌های نوشته توجه می‌کند، تصویر و ادراک درستی از کلیت اثر نمی‌تواند به دست آورد.

در خواندنِ سازنده، خواننده بر پایه جریان فعال ذهنی خود و دریافت معنا و تصاویر و تخیل حاکم بر فضای کلی اثر، فرایند خواندن را پیش می‌برد و ارتباط ویژه‌ای با متن برقرار می‌سازد. در این شیوه، کنش خواندن یک فعالیت پویا و اثرگذار است.

لحن و شیوه خواندن، مهم‌ترین فرایند هستی‌بخش هر اثر ادبی – هنری است. وقتی خواننده هنگام خواندن، خود را در فضای حسی عاطفی اثر می‌یابد، در واقع با آن همراه و هم حس می‌شود. این ایجاد هم‌سوئی و هم‌حسی با متن سبب می‌شود که خواننده هستی خود را با خلق و خوی و منش قهرمان اثر همراه و یکسان ببیند و در خود دگرگونی و تحوّل احساس کند. تبدیل به دیگری شدن در جریان خوانش یک اثر چونان شناخت حقیقت و هویت خویشتن، با ارزش است. البته ناگفته نماند که کنش خواندن افزون بر کارکرد تعالی‌بخشی و دگرگون‌کننده، ممکن است به سبب آگاهی‌های نادرست و نارسای خوانندگان نه تنها قابلیت‌های زبانی، تصویری و شنیداری متن را آشکار نسازد، با خوانش سطحی و ناقص، ویژگی‌های اثرگذار نوشته را بی‌اثر گرداند.

هویت خواننده هم مسئله‌ای است که باید بدان توجه کرد، هر فرد ویژگی‌هایی دارد و در هر لحظه به فراخور زمان و مکان و فضایی که در آن قرار می‌گیرد، پاره‌ای از آن ویژگی‌ها را به نمایش می‌گذارد. خواندن یک متن هم به عنوان موقعیتی اثرگذار، بخشی از هویت فرد را آشکار می‌سازد.

روان خوانی

بهره‌گیری از قصه و داستان و حکایات آموزنده و سازنده، بهترین وسیله برای غنی‌سازی هدفمند اوقات فراغت و لذت‌بخش و سودمند کردن لحظات فراغت دانش‌آموزان و ابزار بسیار مناسبی برای پرورش مهارت‌های زبانی دانش‌آموزان است.

خواندن قصه و داستان، عادت به مطالعه و خوگیری با آن را در فراگیرندگان پرورده می‌سازد و باعث رشد کلامی، پویایی ذهن و خلاقیت بیشتر فکر و اندیشه می‌شود و گنجینه‌واژگانی و افق دریافت مفاهیم را در دانش‌آموزان گسترش می‌دهد.

خواندن به گونه‌ای آموزش غیر مستقیم املا نیز هست؛ زیرا دانش‌آموزان در کتاب شکل درست کلمات را می‌بینند، آن تصویر در ذهنشان جای گیر می‌شود و به هنگام نوشتن در منظر دیدگان آنها پدیدار می‌شود. از طریق خواندن نمونه‌های خوب روان‌خوانی، فراگیرندگان با ساختار دستوری صحیح جمله‌ها و ترکیب‌های رایج زبان نوشتاری معیار نیز آشنا می‌شوند و در نتیجه به بسیاری از مهارت‌های مندرج در برنامه زبان آموزش دست می‌یابند.

خواندن کتاب‌های داستانی، ابزار مناسبی برای پرورش استعداد و تخیل و رشد و ساماندهی شخصیت نوجوانان و جوانان است. قصه‌خوانی مجالتی فراهم می‌کند تا بسیاری از ارزش‌های اخلاقی و خوی و منش پسندیده در دانش‌آموزان درونی و نهادینه شود. آنان با الگوپذیری از قهرمانان و شخصیت‌های داستانی به اصلاح و بازسازی رفتارهای خود می‌پردازند. تخیل موجود در آثار داستانی، سبب پویایی ذهن و خلاقیت تخیل می‌شود و رنج‌های روحی و فشارهای روانی ویژه دوره نوجوانی و بلوغ را در آنان کم‌رنگ می‌کند؛ به همین سبب است که معمولاً نوجوانان آثار داستانی - ادبی را پناهگاه روحی خود می‌بینند و مشکلات رفتاری زندگی و ناکامی‌های اجتماعی خویش را از طریق خواندن این آثار بی‌اثر می‌کنند.

بر همین بنیاد باید افزود که رشد و پرورش همه جنبه‌های شخصیتی نوجوانان و جوانان را می‌توان در استمرار خواندن کتاب‌های داستانی یافت.

همچنین زیبایی‌های حسی - عاطفی موجود در کتاب‌ها و نمونه‌های داستانی، حس عاطفی و زیباشناسانه نوجوان را برانگیخته، سبب رشد و پرورش جنبه‌های عاطفی و نگرش آنان می‌شود.

با خواندن داستان‌های حکمت‌آمیز، بسیاری از رفتارهای اجتماعی و راه برقراری ارتباط مؤثر را می‌آموزند و به شناخت و کسب تجربه‌های ارجمندی نسبت به جامعه پیرامون و جهان امروز دست می‌یابند و مطالب فراوانی درباره دانش‌های دیگر همچون تاریخ، علوم تجربی، جغرافیا و ریاضیات فرا می‌گیرند.

بر پایه آنچه گفتیم، برنامه درسی زبان‌آموزی تأکید بسیاری بر فعالیت کتاب‌خوانی دانش‌آموزان دارد و توصیه می‌کند که در هر هفته، دانش‌آموزان حداقل یک کتاب را بخوانند و در کلاس در مورد عناصر داستان (شخصیت‌ها، زاویه دید، درون‌مایه، لحن و...) گفت‌وگو کنند. چکیده‌ای از داستان را بازگو و درباره علت و چگونگی رویدادها، اظهارنظر و احساسات خود را بیان کنند. همچنین بایسته است دانش‌آموزان به اطلاعات کتاب‌شناسی، نظیر «نام نویسنده»، «مترجم»، «ناشر»، «سال» و «مکان» نشر هر اثر توجه کنند.

شایسته است در کلاس فضایی فراهم شود تا دانش‌آموزان در گروه‌های چهار یا پنج نفره برای یکدیگر کتاب بخوانند و دیگران پس از گوش دادن، با یکدیگر درباره آن گفت‌وگو کنند.